

ANA MILJEVIĆ

ANTIČKA FILOZOFIJA U SVETLU SAVREMENIH TUMAČENJA

(Tonći Kokić, *Pregled antičke filozofije*, Naklada Breza, Zagreb, 2015.)

“Die Erwerbe des Denkens, als dem Denken eingebildet, machen das Sein des Geistes selbst aus. Diese Erkenntnisse sind eben deswegen nicht eine Gelehrsamkeit, die Kenntnis des Verstorbenen, Begrabenen und Verwesten; die Geschichte der Philosophie hat es mit dem nicht Alternden, gegenwärtig Lebendigen zu tun.”¹

Hegel, G. W. F., *Vorlesungen über die Geschichte der Philosophie*, S. 57.

Šta bi učenost bila danas da nije istorije u kojoj veličina mislilaca nadilazi nju samu, kada ne bi predstavljala znanje o istini, ako hoćete o bivstvu, istorijskog doba u kome na-

staje, doba koje je mislioce izgradilo, doba koje mislilac svojom mišlju izgrađuje, misao koja punoćom svoje istine oživljava istoriju pokazujući je kao povest? Možda bi učenost bila stvar znanja koje se od sebe otuđilo, ili pak misao izgubljena za vlastitu svrhu, ali ne mnogo više od toga. Iz onoga što nam donosi Hegelov citat je jasno, da je istorija kao učenost toliko daleko od povesti filozofije koliko je truležno drvo daleko od svog korena kao uslova vlastite životnosti. I ukoliko povest filozofije posmatramo kao istoriju mi se udaljavamo od onoga što filozofija u svojoj biti jeste: živo traganje za pitanjem o bivstvovanju bivstvujućeg, a nikako davanje i primanje gotovih odgovora kao posledica ovog traganja. Traganje, upitanost, to je događaj koji mi posmatramo zureći u filozofiju i njenu povest. Ali i tada povest filozofije nije stvar hronološkog skupa ovih filozofskih događaja traganja za istinom, koji stoje jedni pokraj drugih bez niti koja ih povezuje u smisaonu

---

¹ „Tekovine mišljenja kao nešto ugrađeno u mišljenje sačinjavaju biće samog duha. Upravo zbog toga ta saznanja nisu neka učenost, – znanje za ono što je izumrlo, zapano i istrulelo; istorija filozofije ima posla sa onim što ne stari, što živi u sadašnjosti.“
Prevod N. Popović, iz: Hegel, G. V. F., *Istorija filozofije I*, Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd, 1983, str. 39.

celinu. Čak i ukoliko je prisutna svest da je događaj o kome je ovde reč filozofsko događanje istine kao potrage za bivstvom bivstvovanja, događaj kao filozofska upitanost nad onim *šta jeste*, čak i tada povest filozofije nije spoljašnji skup tih istina rasutih u hronološkom redu vremena.

Povest filozofije je za nas mesto rođenja istine bivstvovanja, poprište njenog razvoja, njen dinamičan odnos spram vremena i prostora događanja, i iznad svega naše živo uplitanje u povest. Povest filozofije je za nas događanje filozofije same. Otuda ona, paradoksalno našoj predstavi povesti, živi u sadašnjosti, i suštinski se ne tiče učenosti kao πολυμαθία νόον (ἔχειν) οὐ διδάσκει², već naše spremnosti na razgovor sa njom. Upravo ovu spremnost pokazuje Tonći Kokić u svom *Pregledu antičke filozofije* koja se kao univerzitetski udžbenik pojavila u izdanju zagrebačke *Naklade Breza*. Učenost koju kod studenata treba da izgradi ovaj *Pregled* je upravo pogled u povest filozofije kojim se zadobija znanje o samoj filozofiji u dijalogu s velikim misliocima, a ne mnogoznalaštvo.

Dijalog na koji poziva Kokić nije, dakle, praznina u kojoj učenost odjekuje bez filozofskog susretanja u vremenu. On bi po zamisli samog autora

trebalo da bude događanje filozofije kako u prošlosti, tako i u sadašnjosti, sa istim žarom duha koji teži mudrosti. Stoga *Pregled* prati aktuelna tumačenja antičke misli ključna za savremeno poimanje filozofije, koje u isto vreme poštuju duh antičkog vremena i njemu ostaju dosledni.

Udžbenik je namenjen studentima koji se po prvi put upoznaju sa filozofijom i njenom povešću, te njihovim počecima u filozofiranju. On je, kako to autor u delu *Opravdanje i metodologija*³ ističe, oslonac u proučavanju povesti filozofije, a nikako sva povest antičke filozofije kao dovršen i gotov sud o antičkoj filozofiji. Smatramo da je to osnovni razlog za izbor naziva ovog udžbenika. Naime, u nazivu dela ne pronalazimo, kako se može odmah primetiti, termine poput istorija ili povest antičke filozofije. Sam po sebi termin *pregled* nas upućuje s jedne strane na leksikonsku prirodu teksta, a s druge na slobodu koja je ostavljena čitaocu u rasuđivanju o filozofskim stanovištima i tumačenju filozofskih pojmova. Kako *Pregled* izvesno nije leksikonske prirode, mi opravdanje za izbor ovog naziva dela vidimo u autorovom poverenju u čitaočev um i autorovu nepretencioznost na celinu smisla, kao zaokruženog filozofskog sistema, koja ne dopušta različitost pristupa. Time je otvorenost za tumačenje stvari filozofije pravi se-

2 DK22 B40 iz: Diels, Herman, *Die Fragmente der Vorsokratiker, erster Band*, Weidmannsche Buchhandlung, Berlin, 1906. *Mnogoznalaštvo koje ne uči umu* (prim. auto.)

3 Kokić, Tonći, *Pregled antičke filozofije*, Naklada Breza, Zagreb, 2015, str.17-23.

mantički i hermeneutički kriterijum, koji se ogleda već u izboru naslova knjige, a koji je za savremenu nastavu filozofije presudan.

Pregled utvrđuje prve korake, koji su sa pedagoškog stanovišta izuzetno važni za svakog ko namenu izučavanja povesti filozofije ne vidi u pukoj učenosti, već u otpočinjanju filozofiranja. Stoga pisac *Pregleda*, svestan važnosti početka u filozofiji, svestan je i važnosti metodologije iznošenja filozofskih stavova, važnosti odabira tema i važnosti obima sadržaja, koji će iz povesti filozofije biti studentima predstavljeni. U tom smislu, oni sa sobom nose ne samo pedagoško iskustvo autora koje je godinama u nastavi sticano, već i iskustvo u filozofiji uopšte. Naime, jasno je da izbor koji autor čini pri odabiru tema, razvoja ključnih pojmova, strukture i sadržaja tematskih predstavljanja, nije slučajan. Izbor suštinski od-govara piščevom razumevanju filozofije, celovitom uvidu u njen predmet i njen zadatak, kao i namenu izučavanja njene povesti antičke filozofije.

Autor Tonći Kokić uspešno spaja celovit pristup filozofiji, dobru pedagošku praksu koja je bazirana na metodičkim i didaktičkim principima nastave filozofije, i izazove koje donosi obimna savremena literatura, a koja se tiče ponovnih, uglavnom hrestomatskih, tumačenja izvornih tekstova antičke epohe. Svoje je iskustvo Tonći Kokić pokazao i kroz različite pristupe povesti antičke filozofije

od pomenutog hrestomatskog, preko istorijskog do problemskog pristupa. Ovi se različiti pristupi u nekim slučajevima prepliću, međusobno se dopunjavajući, a da se pri tom ne sukobljavaju.

Metodologija kojom je povest antičke filozofije izložena u *Pregledu* nije jednoznačna, ali je zato sa pedagoškog stanovišta ova šarolikost korisna. Uopšteno, hrestomatski je pristup često veoma oskudan u smislu da mu nedostaje smelo dijalektičko rasuđivanje o stvarima filozofije, s druge strane on je neophodan zbog jasnijeg i konkretnijeg prikaza izvornog teksta. Stoga, on nije posve zanemaren od strane autora, već je dopunjen zrelim filozofskim stavom. Uvid u istorijski, kulturni, i filološki kontekst antičke filozofije dopunjuje sve manjkavosti hrestomatije. To, takođe, pridonosi razumevanju duha vremena antike, te razvoju kritičke svesti i pojmovnog mišljenja kod onih koji se u filozofiji tek oprobavaju.

Antički kulturni kontekst, te njegov način razmišljanja neopterećen uplitanjem savremenog subjektivnog koncepta, provejava kroz gotovo svaki odeljak dela. Na njega autor upućuje i skreće pažnju čitalaca kad god se za tim javi semantička potreba. Ovome doprinosi oslanjanje na Aristotelov sud kada je reč o presokratovcima, te na druge, takođe, antičke izvore i njihov odnos spram filozofije koja se razmatra.

Svakako treba u ovom kontekstu pohvaliti visok nivo starogrčkog

jezika, te način transliteracije starogrčkih termina koji je autor u saradnji sa filologom Ivanom Kapecom⁴ na dosledan način sproveo kroz delo. Svako ko se udubljavao u antičku terminologiju kroz starogrčke izvore zna koliko prevodi određenih pojmova sa starogrčkog jezika zahtevaju poznavanje samog misaonog sadržaja iz čijeg nam domena taj termin kao pojam dolazi. Jezički problem, koji se pri tom nameće, u *Pregledu antičke filozofije* je rešen izvornim starogrčkim oblikom reči i njegovom transkripcijom na hrvatski jezik kod većine ključnih pojmova. Ovo umnogome pomaže daljem razvoju filozofske pismenosti i omogućava lakše i ispravnije korišćenje šire literature o antičkoj filozofiji. Promišljanje pojmova je time obogaćeno filološkim kontekstom koji nikako ne treba zanemariti u savremenoj studiji antičke filozofije.

Od gore pomenutih (hrestomatskog, problemskog, istorijskog, kulturološkog i filološkog) pristupa, istorijski je najkompleksniji. Naime, iako Kokić navodi nekoliko periodizacija istorije filozofije⁵ ne oslanja se posebno ni na jednu od njih. Čini se da autor uopšteno deli povest antičke filozofije na helensko i helenističko razdoblje.

U helenskoj filozofiji utvrđuje načelnu podelu na *kosmološko razdoblje* u koje autor ubraja: Milećane, Pitagorovce, Heraklita, Elejce, Empedokla i Anaksagoru, i Atomiste (Leukipa i Demokrita)⁶, zatim *antropološko razdoblje* kao period Sofista i Sokrata, i čini se *sistematsko* Platona i Aristotela. Helenističko razdoblje koje je zapravo helenističko-rimsko čine stoicizam, Epikurejci, skepticizam, jevrejsko-grčka filozofija, rimska filozofija i neoplatonizam. Filozofi i njihove škole se u ovakvoj podeli razmatraju po navedenom rasporedu, a bivaju prikazani kroz predstavljenu metodologiju.

Sprovođenje ovako koncipirane metodologije sadrži naizgled izvesne teškoće. Autor opravdava navedeno utvrđivanje principa u razmatranju izbora filozofa, filozofskih škola te sadržine njihovog učenja, posebnostima samih filozofskih učenja, koji često zahtevaju različitu sistematiku. Takvo obrazloženje, zaista, stoji kada je u pitanju na pr. sofistika, te je autor svoju koncepciju opravdao odeljkom *Sofisti* gde je ovakav pristup doprineo jasnoći koja nije oprećena sadržajem i obiljem prikaza imena sofistike, već se kroz učenja Protagore i Gorgije može dobiti celovit uvid u ono najbolje što je sofistika u filozof-

4 Napomena filologa se nalazi na kraju dela.

5 Ibid. str. 31-32. Autor ističe Celerovu (Zeller), Vindelbandovu (Windelband) i podelu istorije antičke filozofije po Realeu (Reale).

6 Svrstavajući Demokrita u presokratovce Kokić odstupa od Vindelbandove (Windelband) periodizacije helenske filozofije, koja se čini najsirodnija, a koja Demokrita razume kao sistematičara.

skom smislu donela, a zatim se kroz razmatranje suprotnosti νόμος i φύσις u pododeljku *Zbilja ili konstrukt?* pokazuje sva ozbiljnost pojmovnog mišljenja u filozofiji sofista.⁷

U pregledu Platonove filozofije⁸, razmatranje se započinje podjelom po filozofskim disciplinama, a zatim se prelazi na hronološku podjelu Platonovih dela. U okvirima ove hronologije se dalje prikazuje Platonova filozofija. Kroz hronološki pristup se ipak dobija celovit uvid u Platonovu etiku i politiku, pa možemo da pretpostavimo da je on samo bliže određenje pododeljka *Antropološka i etička perspektiva*⁹. Dakle, jasno je da se vidi metodološki osnov u kome se ovo jedinstvo prepoznaje. Krajnji razlog za ovakav pristup Platonovoj filozofiji, ali ne i manje bitan, jeste onaj metodički. Njega možemo prepoznati u važnosti upućivanja studenata u hronologiju razdoblja Platonovih dela, a da pri tom ne budu njome opterećeni kao nečim što je presudno za razumevanje Platonove filozofije. Za razliku od pristupa Platonovoj filozofiji koji u sebi sadrži sistematiku po filozofskim disciplinama u sprezi sa hronologijom Platonovih dela, Aristotelova filozofija se u *Pregledu antičke filozofije* izlaže problemski, dakle po jedinstvenom kriterijumu izlaganja.

7 Ibid. str. 93-108.

8 Ibid. str. 136-183.

9 Ibid. str. 151-157.

Tonći Kokić do kraja uspešno sprovodi utvrđenu metodologiju u kojoj se vidi bogatstvo pristupa i ispravnost njenog izbora. Uvid u pojmove od najveće važnosti za antičku filozofiju je kroz ovu metodologiju iscrpan i filozofski dosledan. Podržan je relevantnim studijama savremenih autora i navođenjem izvornih dela antičkih filozofa. Pred nama je literatura impozantnog obima i probranih autora. Gatri (Guthrie), Reale (Reale), Brns (Barnes) i Miler (Miller) su samo neke od referenci koje zaslužuju našu pažnju u *Pregledu*. Za njima po zastupljenosti ne zaostaju veliki povesničari antičke filozofije poput Celera (Zeller), Videlbanda (Windelband), Jegera (Jeager) i Koplstona (Copleston). Time je autor postavio visoke literaturne standarde za naredne pisce povesti antičke filozofije.

Između tri razloga koja Tonći Kokić navodi kao opravdanje za izučavanje antičke filozofije danas, određenje čoveka kao onog koji traga za istinom na način na koji φιλοσοφία jeste, otkrivanje elemenata vlastitog kulturnog (zapadnoevropskog) identiteta, i načina za uvođenje u filozofiranje samo, njegov *Pregled antičke filozofije* pruža sva tri. Time ovo delo prevazilazi svoju prvobitnu namenu da bude univerzitetski udžbenik i služi samo učenosti svojih čitatelja. On podstiče na živi odnos spram povesti antičke filozofije, na promišljanje njenih pojmova iznova, na dijalog savremenog doba sa antikom.

AUTHORS

MINA ĐIKANOVIĆ (1984) is a Teaching Assistant of Ethics and Philosophy of Right at the Faculty of Philosophy, University of Novi Sad. She received her PhD degree in Philosophy at the University of Novi Sad.

PANOS ELIOPOULOS (1969) is an Adjunct Lecturer at the Department of Philology, University of Peloponnese. He received his PhD degree in Philosophy from the University of Athens. The main areas of his research are Ancient Philosophy, Comparative Philosophy, Ethics, Social and Political Philosophy. He wrote and published numerous scientific articles.

DANIJELA GRUJIĆ (1974) is teaching Philosophy at Jovan Jovanović Zmaj Grammar School in Novi Sad. She received her PhD degree in Philosophy at the University of East Sarajevo.

DEJAN JOVANČEVIĆ (1972) is teaching Philosophy and Medical Ethics at the Secondary Medical School "Hipokrat" (Novi Sad). He received his Magisterial degree in Philosophy at the University of Novi Sad. He is the author of several scientific papers on topics in Ancient Philosophy, Classical German Philosophy and Contemporary Philosophy.

NEVENA JEVTIĆ (1982) is a Teaching Assistant of Classical German Idealism and Philosophical Anthropology at the Faculty of Philosophy, University of Novi Sad. She attained her PhD degree in Philosophy at the University of Novi Sad.

ŽELJKO KALUĐEROVIĆ (1964) is an Associate Professor of Ancient Greek Philosophy at the Faculty of Philosophy (University of Novi Sad). He is the author of the books *Aristotle and Presocratics* (2004), *Hellenic Understanding of Justice* (2010), *Presocratic Understanding of Justice* (2013), *Philosophical Triptych* (2014) and *Dike and Dikaiosyne* (2015).

LUKA KEŠELJEVIĆ (1988) attends Master studies of Philosophy at the Faculty of Philosophy, University of Novi Sad.

NEMANJA MIČIĆ (1988) attends PhD studies at the Faculty of Philosophy, University of Novi Sad.

ANA MILJEVIĆ (1976) is a Teaching Assistant of Ancient Greek Philosophy at the Faculty of Philosophy (University of Novi Sad).

MILENKO A. PEROVIĆ (1950) is a Full Professor of Ethics and Classical German Idealism (Faculty of Philosophy, University of Novi Sad). His most important books are: *Border of Morality* (1992), *The Beginning in Philosophy* (1994), *History of Philosophy* (1994, 1997, 2003), *Ethics* (2001), *Practical Philosophy* (2004), *Philosophical Treatises* (2011), *Five Studies on Hegel* (2012), *Philosophy of Moral* (2013).

UNA POPOVIĆ (1984) is an Assistant Professor of Logic, Mathematical Logic and Philosophy of Mathematics (Faculty of Philosophy, University of Novi Sad). She wrote and published numerous scientific articles.

MARICA RAJKOVIĆ (1984) is a Teaching Assistant of Aesthetics at the Faculty of Philosophy, University of Novi Sad. She received her PhD degree in Philosophy at the University of Novi Sad.

NIKOLA TATALOVIĆ (1981) is a Teaching Assistant of Contemporary Philosophy of Philosophy, University of Novi Sad. His fields of research are Ancient Greek Philosophy and Contemporary Philosophy.

STANKO VLAŠKI (1987) is a Teaching Assistant of Classical German Idealism and Philosophy of Politics at the Faculty of Philosophy, University of Novi Sad.

UPUTSTVO AUTORIMA

OPŠTE NAPOMENE

U časopisu za filozofiju *Arhe* objavljuju se isključivo neobjavljeni tekstovi. Tom osnovnom uslovu podležu radovi koji se recenziraju, kao i radovi koji se ne recenziraju. Recenzirani članci prihvataju se za objavljivanje na osnovu dve pozitivne recenzije. Recenzenti ostaju anonimni za javnost i autore.

Recenzirani tekstovi razvrstavaju se u sledeće kategorije:

- *originalni naučni rad* (rad u kome se iznose prethodno neobjavljeni rezultati sopstvenih istraživanja naučnim metodom);

- *pregledni rad* (rad koji sadrži originalan, detaljan i kritički prikaz istraživačkog problema ili područja u kome je autor ostvario određeni doprinos, vidljiv na osnovu autocitata);

- *kratko ili prethodno saopštenje* (originalni naučni rad punog formata, ali manjeg obima ili preliminarnog karaktera);

- *naučna kritika, odnosno polemika* (rasprava na određenu naučnu temu zasnovana isključivo na naučnoj argumentaciji).

Časopis objavljuje i nekategorizovane radove, odnosno prikaze i recenzije filozofski relevantnih izdanja objavljenih u poslednje dve godine u zemlji i inostranstvu, kao i prevode i izveštaje o filozofskom životu.

Radove objavljene u *Arheu* autori mogu objaviti u drugim publikacijama uz odgovarajuću napomenu da je tekst prvi put objavljen u *Arheu*. Dostavljanjem teksta uredništvu autori daju časopisu pravo prvog objavljivanja rada u štampanom i elektronskom obliku.

OPREMA I SLANJE RUKOPISA

Poželjni obim tekstova:

- *originalni naučni rad* – od 30 do 50 hiljada karaktera (sa praznim slovničkim mestima, uključujući fusnote);

- *pregledni rad* – od 20 do 40 hiljada karaktera (sa praznim slovničkim mestima, uključujući fusnote);

- *kratko ili prethodno saopštenje* – od 10 do 20 hiljada karaktera (sa praznim slovničkim mestima, uključujući fusnote);

- *naučna kritika, odnosno polemika* – od 10 do 15 hiljada karaktera (sa praznim slovničkim mestima, uključujući fusnote);

- prikazi, recenzije i ostali nekategorizovani radovi – od 6 do 8 hiljada karaktera (sa praznim slovnim mestima, uključujući fusnote).

Oprema rukopisa podrazumeva sledeće elemente:

- ime i prezime autora,
- naziv i adresu matične institucije autora,
- e-mail adresu autora,
- pun naslov (i podnaslov) članka,
- sažetak članka na srpskom (od 100 do 250 reči) i engleskom jeziku (sažetak na engleskom jeziku može se dati u proširenom obliku, ali ne može iznositi više od 1/10 dužine članka),
- ključne reči (ne više od 10),
- listu referenci (literaturu).

Tekstovi se pišu fontom **Times new roman**, veličina slova **12**, prored **1,5**, **justify** poravnanje.

Članci se dostavljaju poštom (jedan odštampan primerak uz priložen CD) na adresu:

Časopis za filozofiju Arhe

Filozofski fakultet Novi Sad, Zorana Đinđića 2

ili kao attachment na e-mail adresu:

casopis.arhe@gmail.com

Uredništvo ne vraća primljene rukopise.

NAČIN CITIRANJA I FORMAT ISPISA REFERENCI

Preporučeni način pozivanja na izvore u okviru članka je putem fusnota, i to na sledeći način:

- za knjige: Prezime autora, Prvo slovo imena autora, *Naslov dela*, Izdavač, Mesto i godina, broj stranice (npr. Kant, I., *Zasnivanje metafizike morala*, Dereta, Beograd 2004., str. 35.);
- za tekst iz knjige: Prezime autora, Prvo slovo imena autora, „Naslov teksta“ u *Naslov knjige*, Izdavač, Mesto i godina, broj stranice (npr. Hajdeger, M., „Ničeove reči `Bog je mrtav`“ u *Šumski putevi*, Plato, Beograd 2000., str. 166.);
- za članak iz zbornika: Prezime autora, Prvo slovo imena autora, „Naslov teksta“ u *Naslov zbornika* (priredio Ime i prezime), Izdavač, Mesto i godina, broj stranice (npr. Riker, P., „Hajdeger i pitanje o subjektu“ u *Rani Hajdeger* (priredili D. Basta i D. Stojanović), Kultura, Beograd, 1979., str. 150.);

-
- za literaturu u elektronskom obliku: Prezime autora, Prvo slovo imena autora, „Naslov teksta“, pun URL i datum (npr. Kangrga, M., „Zbilja i utopija“, http://praxis.anarhija.org/index.php/Praxis:Praxis_1972_1-2:Zbilja_i_utopija_-_Milan_Kangrga, 15.6.2010.)

U drugom i narednim navođenjima istog dela izostavljaju se izdavač, mesto i godina (npr. Kant, I., *Zasnivanje metafizike morala*, str. 40.), dok pri uzastopnom citiranju istog dela u fusnoti treba da stoji oznaka *isto* ili *ibid.* i broj strane.

Literatura se navodi nakon članka, a pre rezimea na stranom jeziku. Format ispisa referenci isti je kao i kod citiranja, samo bez broja stranice. Reference se navode abecednim redosledom, prema prezimenima autora, i to prvo štampane, a potom elektronske. Reference se ne prevode na jezik rada, već se navode u izvornom obliku.